

ΕΥΔΟΚΙΑ ΝΙΚ. ΣΤΑΥΡΑΚΟΥΚΑ

ΣΤΡΑΝΤΖΑ

*Θρακικά τραγούδια και
ιδιήματα της περιοχής της*

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ 2008

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ταν άρχισα να συγκεντρώνω τις αναμνήσεις των πατέρων και παππούδων μας από την αγαπημένη γενέτειρά τους τη Στράντζα, δεν μπορούσα να φανταστώ πόσος πλούτος Παράδοσης θα συγκεντρωνόταν.

Οι συμπατριώτες μου αγκάλιασαν με αγάπη και εμπιστοσύνη την προσπάθειά μου αυτή και με παρέδωσαν ό,τι θυμόταν από τους γονείς και τους παππούδες τους

Απίθωναν συγκινημένοι τα άνθη των αναμνήσεών τους στην αγκαλιά μου, με τη δηλωμένη επιθυμία να καταγραφούν και να μη χαθούν. Και η αγκαλιά μου γέμισε από ειδών-ειδών άνθη αναμνήσεων κι ύστερα γέμισε και ο γύρω μου τόπος, και γίνηκε ένα βουνό από αναμνήσεις και θύμισες, που δε χωρούσανε πια σε ένα βιβλίο.

Έτσι στο πρώτο μου βιβλίο για τη Στράντζα περιέλαβα τις αναμνήσεις που αναφέρονταν στον τρόπο ζωής των Στραντζαλιωτών, στις κοινωνικές τους συνήθειες και στον άγριο διωγμό τους.

Από τα τραγούδια και τα ποιήματα περιέλαβα έναν μικρό αριθμό, υποσχόμενη ότι τίποτε από τα υπόλοιπα δεν θα χαθεί.

Με την έκδοση αυτή, που είναι συμπλήρωμα ως λεύκωμα του πονήματός μου «Στράντζα... αναμνήσεις και θύμισες από τότε που ήταν Άνοιξη...» πραγματοποιώ την υπόσχεσή μου.

Στην αρχή του βιβλίου υπάρχει μια σύντομη αναδρομή στη μουσική και την ποίηση της Θράκης από την προϊστορία ως τη σύγχρονη εποχή, όπου φαίνεται η αδιάλειπτη και αδιάκοπη πορεία και εξέλιξή της.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται όλα τα τραγούδια και τα ποιήματα που με παραδόθηκαν, χωρισμένα σε ενότητες χωρίς να παραλείψω το παραμικρό.

Ας ταξιδέψουμε λοιπόν πίσω στο χρόνο για να θαυμάσουμε και να χαρούμε το δημιουργικό πνεύμα των γνωστών και άγνωστων μουσικών και ποιητών της Θράκης.

Ευδοκία Νικ. Σταυρακούκα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	xix
----------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ	3
– Η μουσική και η ποίηση στην προϊστορία	3
– Η μουσική και η ποίηση στην αρχαία Θράκη	4
– Μουσικοί και ποιητές στην αρχαία Θράκη	5
– Ορφείας	5
– Μουσαίος	9
– Θάμυρις	9
– Εύμολπος	10
– Φιλάμων	10
– Άλλοι γνωστοί ποιητές	10
– Η μουσική και η ποίηση στη λατρεία των θεών της αρχαίας Θράκης	11
– Απόλλωνας	12
– Πάνας	13
– Διόνυσος	13
– Άλλοι θεοί	14
– Η μουσική και η ποίηση στη Θράκη στους Ρωμαϊκούς χρόνους (46 π.Χ. - 330 μ.Χ)	15
– Η μουσική και η ποίηση στη Θράκη στους Βυζαντινούς χρόνους (330 - 1453)	16
– Η μουσική και η ποίηση στη Θράκη στα χρόνια 1453 - 1821	20
– Η μουσική και η ποίηση στην Ανατολική Θράκη	22

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΝΤΖΑΣ	27
– Τα κάλαντα των Δωδεκάμερων	29
– Χριστουγεννιάτικα	30
– Πρωτοχρονιάτικα	34
– Των Φώτων	34
– Τα παινήματα	36
– Τραγούδια και ποιήματα με θρησκευτικό περιεχόμενο	38
– Τραγούδια και ποιήματα για τους μήνες τα λουλούδια και τον κλήδονα	48
– Τραγούδια και ποιήματα για μωρά	51
– Νανουρίσματα	51
– Ταχταρίσματα	55
– ...για μικρά και μεγαλύτερα παιδιά	59
– Για παιχνίδια	71
– Για παραμύθια	72
– ...για την αγάπη	72
– ...της εξοχής	88
– ...του χωρισμού και της ξενιτιάς	92
– ...της λύπης και του θανάτου	98
– Λιανοτράγουδα της λύπης και του θανάτου	110
– ...περιπεχτικά και χαρούμενα	112
– Διάφοροι σατυρικοί στίχοι	120
– Τραγούδια και ποιήματα που βασίζονται σε θρύλους, παραδόσεις και ιστορικά γεγονότα	122
– Σύγχρονοι Στραντζαλιώτες για τη Στράντζα	137
– Θρακικά λιανοτράγουδα που λέγονταν στην περιοχή της Στράντζας	142
– Λιανοτράγουδα του γάμου	153
– Γνωμικά και συμβουλές	155

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ, ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	161
– Ο βασιλιάς και η κακιά μάγισσα	162
– Ο μπέης και η αχαριστία	164
– Το φίδ' και η αλεπού	166

– Το Μαρουλιώ και το 'λάφ'	168
– Ο Γιασεμής και το σημάδ' του αρραβώνα	170
– Η Πραξώ και το μπελόνιασμα	171
– Η πίστη του Τούρκου.	172
– Τα στρογγυλά πράγματα	172
– Η Χατζέσα και το λαρδί του Αγά	173
– Το φακένιο σπít'	174
– Ο Αγδαλήν'ς και τ' ορφανό	174
– Δανεικά κι' αγύριστα	176
– Η γριά και το χρυσάφ' του βασιλιά	176
– Το τυρί κι' ο κουμπάρος.	178
– Τα σοφά λόγια	178
– Ο μπάρμπα Σταμάτ'ς κι' ο καιρός	178
– Η πεθερά κι' η νύφ'.	179
– Ο γαμπρός κι' η γάτα	180

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – I

– Αναμνήσεις κ. Μαρίκας Παυλίδου	183
– Αναμνήσεις κ. Τάνιας Ιωαννίδου	185
– Προξενικά Αρχεία της Θράκης	186

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – II

– Εικόνα 1. Ο Παντοκράτορας σε εικόνα που ήρθε από τη Στράντζα	199
– Εικόνα 2. Ο Ορφέας μαγεύει τα άγρια θηρία	200
– Εικόνα 3. Ο Διόνυσος	201
– Εικόνα 4. Το εσωτερικό του Αη-Γιώργη τη δεκαετία του '80	202
– Εικόνα 5. Το εσωτερικό του Αη-Γιώργη σε φωτό του 2006	202
– Εικόνα 6. Το σπίτι του ιερέα στη Στράντζα πριν το 1914	203
– Εικόνα 7. Στραντζαλιώτικη πόρτα	203
– Εικόνα 8, 9. Σπίτια στη σημερινή Στράντζα	204
– Εικόνα 10. Σπίτι στη σημερινή Στράντζα	204
– Εικόνα 11. Το ζεύγος Δ. Πουσκουλά	205
– Εικόνα 12, 13. Σπίτια στη σημερινή Στράντζα	206

– Εικόνα 14. Τα σπίτια των Αποστόλου και Γεωργίου Τσέρκη	207
– Εικόνα 15. Το σπίτι του Γεωργάκη Σύρογλου σήμερα	207
– Εικόνα 16. Το Γουρνί σε φωτό του 1955	208
– Εικόνα 17. Κων/νος και Μαρία Περιβόλη	208
– Εικόνα 18. Στραντζαλιώτες χορεύουν στα Γιαννισά	209
– Εικόνα 19. Στραντζαλιώτισες της συνοικίας Αγ. Γεωργίου στα Γιαννισά	209
– Εικόνα 20. Μνημόσυνο δωρητών στον Ι. Ν. Αγ. Γεωργίου Γιαννισών	210
– Εικόνα 21. Κηδεία στον πρώτο Αη-Γιώργη Γιαννισών	210
– Εικόνα 22. Γάμος στον πρώτο Αη-Γιώργη των Γιαννισών	211
– Εικόνα 23. Στραντζαλιώτισες στη δεκαετία του '30	211
– Εικόνα 24. Στραντζαλιώτες στο μαυσαλείο του Γαζή Εβρενός στα Γιαννισά	212
– Εικόνα 25. Ελληνοαμερικανική οικογένεια με ρίζες στην Στράντζα	213
– Εικόνα 26. Το σπίτι των Πασπαλά στην Στράντζα	213
– Εικόνα 27. Σκαρλάτος και Ελένη Πασπαλά στη Στράντζα	214
– Εικόνα 28. Στραντζαλιώτες πριν το 1910	214
– Εικόνα 29. Αησιλαος και Κλέαρχος Ανδρεάδης πριν το 1910	215
– Εικόνα 30. Στραντζαλιώτες της Ν. Υόρκης το 1915	215
– Εικόνα 31. Στραντζαλιώτες της Ν. Υόρκης σε εκδρομή	216
– Εικόνα 32. Απόγονοι Στρατζαλιωτών της Ν. Υόρκης σε εκδρομή	217
– Εικόνα 33. Πιστοποιητικό γεννήσεως και βαπτίσεως της Αρχιεπισκοπής Βορ. και Νοτίου Αμερικής του 1926	218
– Εικόνα 34. Ενδεικτικό της Ι. Μ. Τυρολόης και Σερεντίου	219
– Εικόνα 35. Έλεγχος Δημοσίων Εξετάσεων της Μεγ. του Γένους Σχολής του 1916	220

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	221
------------------	-----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	225
---------------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θράκη η γη που κατοικήθηκε από Έλληνες πριν από όλο τον Ελληνικό χώρο, υπήρξε η χώρα που η γεναιοδωρία του θείου, προίκισε με άφθονα υλικά αγαθά.

Εύκαρπος και **ιπποτρόφος** με απέραντες καλλιεργούμενες εκτάσεις και πυκνά δάση, παρείχε στους κατοίκους της οικονομική ευμάρεια, που τους επέτρεπε να έχουν πνευματικό επίπεδο ανώτερο των λοιπών Ελλήνων.

Οι Θράκες, λαός τολμηρός στις μάχες, αλλά ευαίσθητος στην ειρήνη εμπνεόμενοι από το σπάνιο σε ομορφιά φυσικό περιβάλλον, ένιωσαν τη μουσική και την ποίηση από πολύ νωρίς. Από τα χρόνια που η ιστορία σκεπάζεται με την αχλύ του μύθου.

Σε αυτό το υπέροχο περιβάλλον, γεννήθηκαν, όπως μας λέει πάλι η Ιστορία οι πρώτοι μουσικοί και ποιητές του κόσμου, με ονομαστότερο τον Ορφέα.

Οι μακρινοί μας πρόγονοι της εποχής αυτής, μαγεύτηκαν από τα τραγούδια και τα ποιήματα του Ορφέα και των λοιπών μουσικών και ποιητών της Θράκης και χόρευαν στα δάση της, παρέα με τις Μούσες και τις Μαινάδες.

Αργότερα, με επίκεντρο την Κωνσταντινούπολη, ύμνησαν τον Ένα και Αληθινό Θεό, **εν εκκλησίαις**, με μελοποιούς και ποιητές όπως ο **Ρωμανός ο Μελωδός**, και μουσική βασισμένη στην αρχαία Θρακική πλουτισμένη με νέες νότες. Στις γειτονιές της χώρας, στα καπηλειά και στους γάμους, ο λαός έπιασε τον αυλό και τα κύμβαλα για να χορέψει και να τραγουδήσει τη ζωή και τον έρωτα.

Η λαϊκή φαντασία έπλασε τον Διγενή Ακρίτα για να υμνήσει τους ήρωες, δημιουργώντας τα πρώτα δημοτικά τραγούδια και ποιήματα.

Στα χρόνια της σιωπής, ο σκλαβωμένος Θρακιώτης δημιούργησε τραγούδια και ποιήματα ελπίδας για την ανάσταση του Έθνους.

Στα πανηγύρια και τις γιορτές, οι λαϊκοί ποιητές και λυράρηδες, ένωσαν τη φωνή τους με το λαό, συμπληρώνοντας με αυτοσχεδιασμούς τα παραδοσιακά τραγούδια και ποιήματα, με στίχους και νότες.

Όταν τέλειωσαν τα χρόνια του πόνου, μας άφησαν έξοχα δημοτικά τραγούδια και ποιήματα.

Η κληρονομιά του Ορφέα, αφού διέγραψε μια θαυμαστή τροχιά, κατέληξε αποσταγμένη και πλούσια, στους κατοίκους των πόλεων της Θράκης του 18ου και 19ου αιώνα.

Οι κάτοικοί της, αφού γαλουχήθηκαν με τα πνευματικά δημιουργήματα των προγόνων τους, παρέδωσαν την πολύτιμη κληρονομιά στα παιδιά τους.

Μέρος αυτής της κληρονομιάς σε τραγούδια και ποιήματα υπήρχε ζώσα στην πόλη της Στράντζας και την περιοχή της πριν τον βίαιο διωγμό.

Αυτή την κληρονομιά μάζεψα με προσοχή και αγάπη και την παρουσιάζω σε αυτή την έκδοση, με τη βαθειά γνώση, ότι είναι μια ελάχιστη συμβολή στη διατήρηση της Παράδοσής μας.

Μιας Παράδοσης που μας συνδέει με τις ρίζες μας, που μας τυλίγει με το Άρωμά της και που μας θυμίζει, πως σε κείνα τα μέρη, κάποτε ήταν Άνοιξη...

Η συγγραφέας

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Η μουσική και η ποίηση στην προϊστορία

άνθρωπος από τα πρώτα του βήματα στη γη αισθάνθηκε την ανάγκη να εξωτερικεύσει τα συναισθήματα που γεννούσε μέσα του η καθημερινή ζωή και ο γύρω του κόσμος.

Ο έρωτας, η γέννηση, ο θάνατος, οι ομορφιές της φύσης, γέμιζαν την ψυχή του με συναισθήματα χαράς, λύπης ή ενθουσιασμού.

Το θείον μακρινό και μυστηριώδες, γέμιζε με δέος το είναι του και αισθανόταν την ανάγκη να επικαλεστεί τη βοήθειά του.

Η πρώτη έκφραση των συναισθημάτων του ανθρώπου αυτής της εποχής ήταν ο ήχος και η μίμηση των ήχων. Για την έκφραση της χαράς του είχε το γέλιο, ή εμιμείτο κάποιο χαρούμενο ήχο, ίσως το κελάηδημα των πουλιών. Για τη λύπη είχε το κλάμα και τις λυπητερές κραυγές, και για τον ενθουσιασμό το γέλιο και το χειροκρότημα¹.

Η έκφραση των συναισθημάτων του στην αρχή ήταν ατομική καθώς κληγούσε στο δάσος ή προσευχόταν μόνος.

Πολύ αργότερα με την πρώτη ομαδική συμβίωση, δημιούργησε τραγούδια και ποιήματα, ύμνους και λόγο και σε συγκεντρώσεις ομήγυρης, τραγούδησε, χόρευε, λάτρευε σε τελετές τους θεούς του, φόρεσε μάσκες και έπαιξε θέατρο.

1. Will Durant «Παγκόσμιος ιστορία του Πολιτισμού». Αθήνα, 1965, том. Α' σ.σ. 67-69, 83-89, 98-100. – Π. Κανελλόπουλου «Ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος» 1976 τόμ. 1ος σ. 89.

Η μουσική και η ποίηση στην αρχαία Θράκη

Στην **αμπελόεσσα** και **πολύδωρο** Θράκη, η μουσική και η ποίηση έκαναν την εμφάνισή τους πολύ νωρίς. Πολύ πριν τον αποικισμό των νοτιών Ελλήνων που άρχισε το 750 π.Χ.

Αυτό οφείλεται σε δύο παράγοντες. Αφ' ενός μεν στο υψηλό βιοτικό επίπεδο των Θρακών και αφ' ετέρου στο φυσικό περιβάλλον.

Η Θράκη ήταν πολύ πλούσια χώρα και καθώς οι κάτοικοί της ήταν απαλλαγμένοι από τη δύσκολη αναζήτηση των προς το ζειν, ανέπτυξαν μια ιδιαίτερη ευαισθησία στα πνευματικά αγαθά.

Από την άλλη μεριά, το φυσικό της περιβάλλον πανέμορφο και ποικίλο, με τα πυκνά θροίζοντα δάση, που ήταν γεμάτα με ωδικά πτηνά και κελαριστά νερά, και με τα πλωτά ποτάμια της, πότε ήρεμα και πότε άγρια, προκαλούσε συναισθήματα, υπέβαλε και παρέσυρε τους ανθρώπους στο μουσικό ρυθμό.

Αποτέλεσμα ήταν η μουσική και η ποίηση να είναι μέρος της ζωής των Θρακών πολύ πριν την ανατολή της Ιστορίας.

Οι αρχαίοι συγγραφείς αλλά και οι σύγχρονοι ερευνητές, μας γνωρίζουν ότι η μουσική και η ποίηση γεννήθηκαν στη Θράκη².

Και όταν οι Θράκες έπλασαν τους Θεούς τους, τους φαντάστηκαν θεούς της μουσικής της ποίησης και του χορού. Και τους αγάπησαν τόσο πολύ, ώστε έγιναν ένα μαζί τους. Στολίστηκαν μαζί τους με λουλούδια και χόρτα του αγρού, τραγούδησαν και χόρεψαν μαζί τους, μέσα στα δάση της Θράκης.

Και κείνοι, οι θεοί τους, ανθρωπόμορφοι ή τραγόμορφοι, έπαιζαν κιθάρες και σύριγγες και γλεντούσαν μαζί με τους θνητούς, σε γιορτές, που μόνο οι Θρακιώτες ήξεραν να γιορτάζουν.

Έπλασαν ξωτικά και νύμφες να συνοδεύουν τους θεούς και τους φαντάζονταν να χορεύουν ανάερα κι ονειρεμένα στις όχθες των ποταμών και τα φαράγγια.

Ο Όμηρος μας διηγείται ότι στη Θράκη γεννήθηκε η θρησκεία, η λατρεία των Μουσών και του Διόνυσου³. Και ο Ηρόδοτος ότι η πρώτη μυστηριακή λατρεία στον κόσμο γεννήθηκε στο μαντείο της Δωδώνης⁴.

2. Στράβων «Γεωγραφικά» 10, 3, 17, από του μέλους και του ρυθμού και των οργάνων και η μουσική πάσα Θρακία και Ασιάτις νενόμισται. – Αποστολίδου Μυρτίλου «Περί των αρχαίων Θρακών» Θρακικά 1928 τομ. 1. Μέρος Α' σ. 77. – Παπαρηγόπουλος 1963, εισαγωγή Καρολίδη – σ. μή. – «Θράκη Ελλάδα μου, Ελλάδα πατριδα μου» Αλεξανδρούπολις 1994 σ.σ. 28, 34. – «Μουσική Ιστορία της Θράκης», Στέλιου Κοψαχειλη, Αλεξανδρούπολις 1996 σ. 31.

3. Ομήρου Ιλιάς Z 130-140. – Παπαρηγόπουλος ο.π. σ. μή.

4. Ηρόδοτος Ευτ. 52. «Το γαρ δη μαντήιον (της Δωδώνης) τούτο, νενόμισται αρχαιότατον των εν Έλλησι χρηστηρίων (μαντείων) είναι, και ήν τον χρόνον τούτον μούνον (μόνον)».

Μέσα σ' αυτό το ξεχωριστό σε ομορφιά περιβάλλον γεννήθηκαν σπουδαίοι μουσικοί και ποιητές, που είναι πρωτοπόροι στη μουσική και την ποίηση στον κόσμο, όπως μας λέει η Ιστορία² και που συγχρόνως ήταν φιλόσοφοι και μύστες⁵.

Οι πνευματικοί αυτοί δημιουργοί, γέννημα θρέμμα της γης όπου όλα είχαν κάποιο μουσικό ρυθμό, πρώτοι στον κόσμο μάζεψαν τις νότες απ' το κελάδημα των πουλιών, απ' το παιχνίδισμα του αέρα με τα φύλλα του δάσους κι απ' το βουητό του Βοριά και της Χιόνης, στόλισαν μ' αυτές τις κιθάρες και τις σύριγγες και έπλασαν ύμνους για θεούς και ανθρώπους.

Αυτούς τους ύμνους δίδαξαν στους Θρακιώτες και με αυτούς λάτρευαν τους θεούς τους, στις θρησκευτικές τελετές και στα μυστήρια.

Κι όταν γέμισε η ψυχή των Θρακιωτών από τους ύμνους και τις λατρείες των θεών τους, τις σκόρπισαν απλόχερα στην υπόλοιπη Ελλάδα για να γιορτάζει και κείνη μαζί τους.

Και πορεύτηκαν μεσ' τους αιώνες βόρειοι και νότιοι Έλληνες λατρεύοντας τους ίδιους θεούς με τις ίδιες τελετές.

Οι πρώτοι λοιπόν συνθέτες ύμνων στον κόσμο είναι Θράκες και από αυτούς οι ονομαστότεροι είναι, οι Ορφέας, Μουσαίος, Θάμυρις, Εύμολπος κ.ά.

Μουσικοί και ποιητές στην αρχαία Θράκη

Ορφέας

Η γοητευτικότερη και ονομαστότερη μορφή της μουσικής και της ποίησης της Θράκης είναι ο Ορφέας.

Είναι η πηγή της μουσικής και της ποίησης όχι μόνο της Θράκης αλλά όλου του κόσμου. Είναι ο ποιητής των ποιητών, ο πρώτος των μουσικών και ο υπέρτερος όλων των θνητών⁶.

Το χαρισματικό αυτό άτομο που η μνήμη του ζει μέχρι σήμερα και το έργο του προκαλεί θαυμασμό και μελετάται, έζησε τον 13ο αι. π.Χ.

Κατά την επικρατέστερη παράδοση ήταν γιός του βασιλιά της Θράκης Οίαγρου και της μούσας Καλλιόπης. Σύμφωνα με άλλη παράδοση ήταν γιός του θεού Απόλλωνα.

5. μύστης = δημιουργός θρησκείας ή μνημένος σε θρησκευτική τελετή.

6. Παπαρηγόπουλος 1963 ο.π.σ. μή – Μ.Ι. Θ. ο.π. σ.σ. 19-22. – Ι.Ε.Ε τομ. Β' σ.σ. 114-151. – Μ.Ε.Ε. σσ 124-126. – Γιαννακάκη Ι.Γ. «Ιστορία της Θράκης» Θρακικά τομ. 30/ 59 σ.σ. 23-25. – Σαμοθράκη Αχ. «Ιστορία της Θράκης» 1939 σ.σ. 165-176. – Θρακικά τομ. 7, 1991, 1992 σ.σ. 159-168. – Πausanias 8, 30, 4-12, 30.

Ο Ορφείας ξαφνικά εξαφανίστηκε από τη Θράκη. Έφυγε κρυφά στη Σαμοθράκη και από εκεί στην Αίγυπτο, όπου μνήθηκε στα μυστήρια των ιερέων της Μέμφιδας. Μετά από είκοσι χρόνια επέστρεψε στη Θράκη και υπήρξε ο καθοδηγητής και δάσκαλος των Θρακών⁷.

Ο Ορφείας ήταν μουσικός, ποιητής, φιλόσοφος, ιερέας και μύστης.

Ως μουσικός ήταν απαράμιλλος. Με την επτάχορδη λύρα που του χάρισε ο Απόλλωνας, συνέθεσε προσευχές και ύμνους προς τους Θεούς, με τους οποίους επαινούσε τα προσόντα τους και επεκαλείτο τη βοήθειά τους. Συνέθεσε ακόμη ύμνους για τις νύμφες, τις μούσες και τα στοιχεία της φύσεως.

Ως ποιητής ήταν ο δημιουργός πολλών ποιημάτων που λέγονταν στις μυστηριακές τελετές και αναφέρονταν στη γενεαλογία των Θεών.

Ως φιλόσοφος, ιερέας και μύστης, μετά την επιστροφή του από την Αίγυπτο διέπλανε τελείως τη λατρεία του Διόνυσου, εισάγοντας τη μυστηριακή λατρεία στις τελετές προς τιμήν του. Ακόμη έγραψε ύμνους που αναφέρονταν στα πάθη και τις περιπέτειές του, που ψάλλονταν τις μέρες των γιορτών του.

Ίδρυσε ακόμη τα Ελευσίνια μυστήρια, καθιέρωσε τη λατρεία του Διός στη Θράκη, του Απόλλωνα στους Δελφούς και δημιούργησε τα Ορφικά μυστήρια.

Από τους συγγραφείς θεωρείται ως ο κατ' εξοχήν **θεολόγος** δηλ. ο άνθρωπος που αποκάλυψε πρώτα στους Θράκες και μετά στους άλλους Έλληνες, τί πρέπει να γνωρίζουν **περί των θείων πραγμάτων**.

Μίλησε πρώτος για το **Αέναον Ον**, διδάσκοντας ότι ο κόσμος και οι θεοί γεννήθηκαν από μία θεία και υπέρτατη διάνοια, δημιουργώντας με τη διδασκαλία του το πρώτο κύτταρο του μονοθεϊσμού στη Θράκη.

Δίδαξε ότι όταν ο άνθρωπος ζει ενάρετα, αποφεύγει την μετά θάνατον τιμωρία, η οποία είναι ανάλογη με τις πράξεις του πάνω στη γη. Όρισε προσευχές καθαρμών για συγχώρεση από τις ανόσιες πράξεις και τρόπους εξιλέωσης από την οργή των Θεών.

Έγινε νομοθέτης και δάσκαλος ωφελίμων τεχνών. Απαγόρευσε τις ανθρωποθυσίες κατά τις τελετές και έφερε στις βακχικές τελετές το πνεύμα της τάξης και της ειρήνης.

Δίδαξε ακόμη ότι ο άνθρωπος δεν είναι ανάγκη να γίνει άγριο θηρίο για να νιώσει χαρά. Όχι στην απόλαυση που γεννιέται από το θάνατο. Η λατρεία των θεών είναι καλύτερα να γίνεται με καρπούς και μέλι, με κρασί και λουλούδια⁸.

Τα διασωθέντα έργα του Ορφεία λέγονται **Ορφικά** και είναι⁹:

1) Τα **Αργοναυτικά**, από 1384 στίχους, όπου διηγείται την Αργοναυτική εκ-

7. Διόδωρος Σικελιώτης τομ. 1, 96. – Σαμοθράκη Αχ. Ιστ. τ. Θρ. ο.π. σ.σ. 199-170.

8. Θρακικά τόμος 7ος, ο.π. σ.σ. 160-165. – Σαμοθράκης Αχ. ο. π. σ.σ. 168-169.

9. Νεώτερο Εγκ. Λεξικό Ηλίου τομ. 24 σ. 367 «Ορφείας».

στρατεία, στην οποία έλαβε μέρος.

- 2) Οι **Ύμνοι**, δηλ. 88 ύμνοι της Ορφικής λατρείας από 1133 στίχους. Είναι ύμνοι προς τους θεούς, τις νύμφες, τις μούσες και προς τα στοιχεία της φύσεως, ήλιο, σελήνη κ.λπ.
- 3) Τα **Λιθικά** από 768 στίχους όπου ο Ορφέας διδάσκει τη θεία δύναμη που έχουν ορισμένες πέτρες.
- 4) Τα **Αποσπάσματα** και τα **Ανέκδοτα**, που είναι ορφικά κείμενα διασωθέντα σε έργα άλλων Ελλήνων, είτε επιγραφές στις οποίες αναφέρονται πληροφορίες σχετικές με τον Ορφέα και τον Ορφισμό.

Τον 6ο αι. π.Χ. ο άρχοντας των Αθηνών Ίππαρχος (527-514) συγκρότησε επιτροπή, έργο της οποίας ήταν η συγκέντρωση και καταγραφή όλων των Ορφικών, δηλ. όλων των πνευματικών δημιουργημάτων του Ορφέα, που είχαν παραδοθεί μέχρι τότε από στόμα σε στόμα. Η ίδια επιτροπή συγκέντρωσε και τα έργα του Ομήρου. Χάρis στο έργο της επιτροπής αυτής, έχουμε τα έργα των σπουδαίων αυτών δημιουργών.

Για το θάνατο του Ορφέα, υπάρχουν πολλές παραδόσεις. Μια από αυτές είναι ότι οι Μαινάδες, δηλ. οι ιέρειες του Διόνυσου, που ήταν πιστές σε αυτόν εξοργίστηκαν από την ευεργετική επίδραση που είχε η μουσική του Ορφέα στους ανθρώπους. Έτσι οργάνωσαν οργιαστικές τελετές στα δάση. Στο τέλος μιας τέτοιας γιορτής κατασπάραξαν τον Ορφέα και πέταξαν το κεφάλι του στη θάλασσα που κατέληξε στη Λέσβο. Εκεί το μάζεψαν οι Λέσβιοι από την παραλία της Άντισσας και έτσι διαδόθηκε σε όλο τον κόσμο η μουσική, η ποίηση και τα ορφικά μυστήρια¹⁰.

Το σώμα του Ορφέα το έθαψαν οι Μούσες στο ιερό τους στα Λείβηθρα (Λεπτοκαρυά) της Πιερίας. Η παράδοση λέει ότι τα αηδόνια κοντά στον τάφο του Ορφέα κελαηδούν πιο γλυκά.

Παραθέτω μερικούς στίχους από τα έργα του Ορφέα:

- 1) Από τα **Αργοναυτικά**. Στους στίχους αυτούς ο Ορφέας, διηγείται πώς μάγεψε με τη λύρα του, τις Συμπληγάδες Πέτρες και πέρασε από ανάμεσα τους η Αργώ ανέπαφη¹¹.
..... έπειτα εγώ με τα ιδικά μου τραγούδια παρεπλάνησα τας απόκρημνους πέτρας (τας Κυανάς), εκείναι δε απεμακρύνθησαν η μία από την άλλη, και το κύμα επάφλασε (άφρισε) και ο βυθός υπεχώρησε εις το πλοίον πεισθείς από την ιδική μου κιθάρα, λόγω της θεικής φωνής της...

10. «Ιστορία της Λέσβου» Μυτιλήνη 1996 σ. 24

11. Νεωτ. Εγκ. Λεξ. Ηλίου ο.π. «Αργοναυτικά» σ. 424, «Ύμνος στον Δία» σ. 451, «Ύμνος στον Διόνυσο» σ. 452, «Ύμνος στον έρωτα» σ. 456, «Λιθικά» σ.σ. 468, 469.

2) Από τους **Ύμνους** παραθέτω αποσπάσματα από:

α) Τον ύμνο προς τον Δία:

Ω Δία, πολυτιμημένε, Δία αθάνατε... από το δικό σου κεφάλι ανεφάνησαν όλα αυτά (δηλ.) η γη η θεά μητέρα, και των βουνών οι υψηλοί λόφοι και ο πόντος (η θάλασσα) και όλα όσα ο ουρανός περιέχει...

... που εγέννησες τα πάντα και είσαι η αρχή των πάντων και των πάντων το τέλος...

...είσαι αυτογέννητος και ο πατέρας των μακαρίων θεών και των ανθρώπων.

...πρόσεξε με ευχαρίστησιν τας σπονδάς μας... δώσε μας την βασιλισσαν υγείαν και την θεάν ειρήνην ...

β) Τον ύμνον προς τον Διόνυσο:

Τον Διόνυσον προσκαλώ, τον θορυβώδη ... τον γεμάτο κισσό ...

τον βακχικόν, τον αγνόν,

που τρώγει τα ωμά κρέατα, τα τριετή, που τρέφει τα σταφύλια και έχει για πέπλο τα βλαστάρια...

...άκουσε μακάριε την φωνή μου και σπεύσε με γλυκύτητα και με προσήνεια

έχων ευμενή διάθεση, μαζί με τις καλλίζωνες συντροφίες σου (τις Μαινάδες και τις Βάκχες).

γ) Τον ύμνο προς τον Έρωτα:

Επικαλούμαι τον μεγάλο, τον αγνόν, τον περιπόθητον, τον γλυκύν Έρωτα, τον ισχυρόν τοξότην, τον πτερωτόν, που φλογίζει με δύναμη τους ανθρώπους, τον ταχύν και ορμητικόν, που παίζει με τους θεούς και με τους θνητούς ανθρώπους...

...ώ μακάριε, με καθαρές διαθέσεις έλα μαζί με τους μύστες και απομάκρυνε από αυτούς τις φαύλες και παράδοξες ορμές.

δ) Από τα λιθικά:

...θα σου δώσω επίσης και δεύτερον λίθον, δια να σε βοηθεί όταν προσεύχεσαι,

ένα λίθον γεμάτον από εξάισιον γάλα, ωσάν τον μαστόν της νύφης, που εγέννησε για πρώτη φορά...

...τούτον βέβαια οι παλαιοί ωνόμαζαν **ανακίτην αδάμαντα**, διότι κάμπτει τον νούν των θεών, ώστε να θέλουν σεβόμενοι τας θυσίας να ευσπλαχνίζονται τους ανθρώπους...

...αν δε, φέρεις στα χέρια σου και ένα κομμάτι **από λίθον δενδρόφυτον** περισσότερο θα τέρπεται ο νους των αιωνίων θεών...

...οι άνθρωποι αυτόν τον λίθον τον ωνόμασαν **αχάτην δενδρώδη**...

(ο λίθος αυτός σήμερα λέγεται Μοζ-Αχάτ δηλ. χλοερός Αχάτης)...
 ...εάν δε κάποιος ανήρ οδηγήσει εις την κλίνην μίαν κόρην που έρχεται για πρώτη
 φορά εις γάμον, ας φέρει ως μάρτυρα της αξιοεράστου τέρψεως τούτον τον λίθον...
 ...αυτός δε, ...θα συνδέσει και τους δύο ως τα τελευταία γεράματα...

Μουσαίος

Ο Μουσαίος ήταν γυιός του Αντίφημου ή του Εύμολπου και της Μήνης ή της Σε-
 λήνης. Θεωρείτο μαθητής του Ορφέα.¹² Ήταν μουσικός, ποιητής, ιερέας και μά-
 ντης. Επισκέφθηκε και αυτός την Αίγυπτο και γνώρισε την Αιγυπτιακή σοφία⁷.

Ετιμάτο ιδιαίτερώς στην Ελευσίνα κατά την τέλεση των μυστηρίων. Κατέβη-
 κε με τους Θράκες στον Ελικώνα της Βιωτίας. Θεωρείται ότι εισήγαγε την ποιή-
 ση στην Αττική.

Έγραψε πολλούς ύμνους προς τους θεούς και ποιήματα με θρησκευτικό περιεχό-
 μενο. Ο ύμνος στη Δήμητρα θεωρείται έξοχος. Έγραψε ακόμη άσματα εξαγνισμού και
 χρησμούς.

Έργα του είναι η **Θεογονία**, η **Τιτανομαχία**, οι **Χρησμοί** κ.ά. Το έργο του **Υπο-
 θήκαι** απευθύνεται στο γιό του Εύμολπο και αποτελείται από 4.000 στίχους.

Ο Μουσαίος είναι ο πρώτος γνωστός Έλληνα αστρονόμος της αρχαιότητας και
 έτσι αναφέρεται σε ορισμένες ιστορίες της Αστρονομίας.

Αυτό προκύπτει και από το έργο του Ορφέα **Διαθήκαι**, όπου ο Ορφέας απευ-
 θύνεται στον πνευματικό του γιο στον **Μουσαίο** ως **επαίοντα** της Αστρονομίας.

Από όλο το έργο του Μουσαίου σώζονται διάσπαρτα πολύ λίγα αποσπά-
 σματα σε έργα αρχαίων συγγραφέων.

Πέθανε σε βαθύ γήρας στην Αθήνα και τάφηκε στο χώρο που από τότε ονο-
 μαζόταν Μουσεϊόν.

Θάμυρις

Ο Θάμυρις ή Θαμύρας, ήταν γιός του Φιλάμωνα και την νύμφης Αργιόπης ή της
 μούσας Ερατώ.

Όταν ο Φιλάμων απαρνήθηκε την Αργιόπη, αυτή κατέληξε στη φυλή των
 Οδρυσών στη Θράκη και κει γεννήθηκε ο Θάμυρις¹³.

12. Μ.Ε.Ε σ. 429 – Γιαννακάκη Ι. Γ. ο.π. σ. 27. – Μ.Ι.Θ. ο.π. σ. 27. – Σαμοθράκη Αχ. Ιστ. τ. θρ. ο.π. σ.σ. 162-163. – Νεωτ. Εγκ. Λεξ. Ηλίου ο.π. σ. 366.

13. Μ.Ε.Ε ο.π. σ.σ. 448. – Γιαννακάκη Ι.Γ. ο.π. σ.σ. 26, 27. – Ιλιάδα Β' σ.σ. 594-595. – Μ.Ι.Θ. ο.π. σ.σ. 28, 29. – Σαμοθράκη Αχ. «Ιστ. τ. Θρ.» ο.π. σ.σ. 159-160. – Μουσόπουλου Θ. «Αγέρηδες και κύματα» (Ξάνθη 1998) σ. 18.

Ήταν μουσικός, ποιητής μάντης και αρχιερέας.

Ως μουσικός ήταν άριστος κιθαρωδός. Έγραψε πολλά μελωδικά τραγούδια και συνέθεσε την ιστορία του πολέμου μεταξύ Τιτάνων και Θεών. Χρησιμοποίησε πρώτος την κιθάρα χωρίς τραγούδι. Νίκησε σε μουσικούς αγώνες στους Δελφούς και περηφανεύτηκε ότι μπορεί να νικήσει τις Μούσες. Όταν αυτές το έμαθαν, εξοργίστηκαν, τον τύφλωσαν, και του αφαίρεσαν τη φωνή και την τέχνη να παίζει κιθάρα.

Το επεισόδιο αυτό αναφέρεται και από τον Όμηρο. Μετά την τύφλωση πέταξε την κιθάρα του στον ποταμό Βαλύρα της Μεσσηνίας.

Εύμολπος

Ο Εύμολπος ήταν γιός του Ποσειδώνα και της Χιόνης, κόρης του Βοριά. Ήταν μουσικός, και ποιητής. Συνέθεσε 3.000 επικά τραγούδια και κέρδισε με τη λύρα του ένα βραβείο στα Πύθια¹⁴. Έκανε μεταρρυθμίσεις στα Ελευσίνια μυστήρια στα οποία εισήγαγε τα μυστήρια προς τιμήν της Δήμητρας.

Σύμφωνα με την παράδοση η θεά του έδωσε εξουσία να φυλάει και να διοικεί τα Ελευσίνια μυστήρια, προνόμιο που διατήρησαν οι απόγονοί του Ευμολπίδες ή Θρακίδες.

Φιλάμων

Ο Φιλάμων θεωρείται γιός του Απόλλωνα και της νύμφης Χιόνης. Ήταν και αυτός ξακουστός ποιητής και κιθαριστής¹⁵.

Συνέθεσε ύμνους για τη γέννηση της Λητούς και των παιδιών της.

Ήταν ο εισηγητής στους Δελφούς των χορών των παρθένων και έγραψε πολλούς Δελφικούς ύμνους στη δωρική διάλεκτο, που εψάλλοντο με τη συνοδεία κιθάρας.

Άλλοι γνωστοί μουσικοί και ποιητές της Αρχαίας Θράκης

Άλλοι γνωστοί μουσικοί και ποιητές στην αρχαία Θράκη είναι οι συνθέτες διθυράμβων όπως ο Πολύειδος ο Συληβριανός, ο Φιλόξενος, ο Τιμόθεος, ο Τελέστης κ.ά.

Επίσης ο βασιλιάς της Θράκης Κότυς ο Ε΄ ο οποίος είναι ο μόνος βασιλιάς-ποιητής της αρχαιότητας (12 - 17 μ.Χ.).¹⁶

Ο Κότυς ο Ε΄ εκτός από ποιήματα έγραψε πολλά έμμετρα συγγράμματα. Στο ανάκτορό του συγκεντρώνονταν οι λόγιοι και μουσικοί της εποχής του.

14. Μ.Ι.Θ. ο.π. σ.σ. 29,30. – Μ.Ε.Ε σ.σ. 749, 750. – Θράκη Ελλάδα μου κ.λπ. ο.π. σ.σ. 35-36. – Σαμοθράκη Αχ. Ιστ. Θρ. ο.π. σ.σ. 156-157.

15. Σαμοθράκη Αχ. Ιστ. τ. Θρ. ο.π. σ. 158.

16. Θρακικά τ. 1, 1928, Μέρος Α΄ Αχ. Σαμοθράκη «Κότυς ο Ε΄» σ.σ. 96-99. – Μ.Ι. Θ. ο.π. σ. 31

Οι Θράκες βασιλείς στην πλειονότητά τους ήταν μορφωμένοι και φίλοι των γραμμάτων και των τεχνών.

Όλοι αυτοί οι μουσικοί και οι ποιητές, παιδιά της θεογεννήτρας Θράκης, ήταν οι πρώτοι μουσικοί του κόσμου.

Πρώτοι αυτοί δίδαξαν στους ανθρώπους τη μουσική και την ποίηση.²

Έγραψαν ύμνους με τις κιθάρες και τις σύρριγγες για τις λατρείες των θεών τους και καθώς είχαν τη θεία φλόγα μέσα τους, έστησαν αυτή στο Σύμπαν και συνέλαβαν πρώτοι αυτοί το Αέναον Ον.

Δίδαξαν ακόμη στους ανθρώπους τις ωφέλιμες τέχνες, την ηπιότητα και τον αγνό βίο.

Μετέφεραν τη μουσική και την ποίηση στη λοιπή Ελλάδα και ως φιλόμουσοι υπήρξαν οι πρώτοι εκπολιτιστές των Ελλήνων και όχι μόνον. Ο Στράβων αναφέρει σχετικά «...μέχρι της Ινδικής εκείθεν και την πολλήν μουσικήν μεταφέρουσι ...»¹⁷.

Σήμερα στεκόμαστε με θαυμασμό στα έργα αυτών των δημιουργών και της χώρας τους της Θράκης, που καθώς παραδέχονται οι αρχαίοι συγγραφείς και κλασικοί φιλόσοφοι και ποιητές είναι **η χώρα της αγνής διδασκαλίας και της ιερής ποίησης.**

Η μουσική και η ποίηση στη λατρεία των θεών της αρχαίας Θράκης.

Η θρησκεία των αρχαίων Θρακών ήταν η πολυθεΐα, χωρίς να περιλαμβάνει τόσους πολλούς θεούς, όσους η θρησκεία στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Από επιγραφές που σώθηκαν γνωρίζουμε ότι στη Θράκη, πριν εισχωρήσει σε αυτήν η λατρεία του δωδεκάθεου των Ελλήνων, λατρεύονταν οι θεοί, Δίονυσος, Πάνας, Απόλλων, Άρης, Μηθυζεύς, Δαρζάλας, Τοτόης, Δάρων, η Βένδις, η Κοτυτώ κ.ά.¹⁸.

Πολύ διαδεδομένη στη Θράκη ήταν και η λατρεία του **Θρακός ιππέως ή Θρακός ήρωος** κυρίως από τους κατοίκους της υπαίθρου, χωρίς να γνωρίζουμε μέχρι σήμερα ποιος είναι ο εικονιζόμενος θεός, διότι δεν βρέθηκε καμιά επιγραφή με το όνομά του. Παρίστατο συνήθως ως έφιππος κυνηγός. Ορισμένοι συγγραφείς πιστεύουν ότι πρόκειται για παράσταση του θεού Άρη.

Μετά τη διάδοση στη Θράκη των θεών της νότιας Ελλάδας που συνέβη κυ-

17. Στράβων ο.π 10, 3, 17. – Μ.Ι.Θ. ο.π. σ.σ. 31, 38.

18. Θρακικά τομ. 5ος, 1934. Αποστολίδη Μυρτίλου «Περί της θρησκείας των Θρακών» σ.σ. 41-58.
–Σαμοθράκη Αχ. «Ιστ. τ. Θρ.» ο.π. σσ 103, 118, 122.

ρίως την εποχή του αποικισμού (750-550 π.Χ) πολλοί από τους θεούς της ταυτίστηκαν με τους συγγενείς ελληνικούς θεούς, όπως η Βενδής με την Άρτεμη, η Κοττυτώ με τη Ρέα και την Κυβέλη, ο Δάρων με τον Ασκληπιό.

Η λατρεία των θεών της Θράκης, δεν διέφερε από τη λατρεία των θεών των λοιπών Ελλήνων και γινόταν με σπονδές, θυσίες, αναθήματα, τελετές, ύμνους και αγώνες. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ήταν οι οργιασμοί και τα μυστήρια, που αργότερα διαδόθηκαν και στην υπόλοιπη Ελλάδα μαζί με τη λατρεία των θεών της.

Από τους θεούς της Θράκης, γνωστότεροι είναι ο Απόλλωνας, ο Πάνας, ο Διόνυσος, η Βένδης, η Κοττυτώ, ο Άρης, ο Ερμής.

Απόλλωνας

Ο Απόλλωνας είναι παλαιά Θρακοπελασγική θεότητα. Εθεωρείτο πατήρ του Ασκληπιού και θεός του ήλιου και του φωτός. Λατρευόταν ακόμη ως θεός της μουσικής, της ποίησης, της τέχνης και της ιάσεως.

Ιερά αφιερωμένα στον Απόλλωνα υπήρχαν σε πολλές πόλεις της Θράκης, όπως στην Απολλωνία, τη Μεσημβρία, κ.λπ. Αναφέρεται και από τον Όμηρο, ως Φοίβος Απόλλων, προστάτης της πόλης Ίσμαρος¹⁹.

Οι γιορτές προς τιμήν του Απόλλωνα, ήταν οι πλουσιότερες σε μουσική και ποίηση. Περιελάμβαναν λιτανείες και ιερούς ύμνους, **τους παιάνες**, που το περιεχόμενό τους ήταν άλλοτε ευχαριστήριο προς τον θεό, μετά από λύτρωση από κάποια αρρώστια ή κακό και άλλοτε θριαμβευτικό μετά από νίκη σε κάποιο πόλεμο.

Οι λυρικοί της εποχής, συνέθεταν και έψαλλαν κάθε φορά τους ωραιότερους παιάνες προς τιμήν του θεού. Απαραίτητες ήταν οι θυσίες και τα αναθήματα.

Όλες οι λατρευτικές εκδηλώσεις πλαισιώνονταν με μουσική κιθάρας, λύρας ή αυλού, που ήταν τα αγαπημένα μουσικά όργανα του θεού.

Η λατρεία του Απόλλωνα, απευθυνόταν στο νου και την ψυχή. Σύμφωνα με τη διδασκαλία της, η μουσική και η μαντική²⁰ οδηγούσαν τον πιστό στη μετάνοια και την επιθυμία του καθαισμού.

Ο Απόλλωνας μύησε τις Μούσες²¹ στη μουσική, οι οποίες έψαλλαν, ενώ ο θεός τις συνόδευε με τη λύρα του.

19. Ομήρου Οδ. Ι. 197, – Αποστολίδη Μυρτ. ο.π. σ.σ. 44, 45. – Μ.Ι.Θ. ο.π. σ.σ. 12, 36. – Will Durant ο.π. τομ. Β' σ. 194.

20. μαντική = οι χρησμοί των θεών στους πιστούς για το τί πρέπει να κάνουν.
μάντης = κυρίως ο ιερέας των αρχαίων θεών, ο οποίος είτε ερμηνεύει τη θέληση του θεού είτε προφητεύει το μέλλον.

21. Μούσες = οι εννέα κόρες του Δία και της Μνημοσύνης, θεότητες της μουσικής, του άσματος, και κάθε πνευματικής δημιουργίας. – Will Durant ο.π. τομ. Β' σ. 198.